

Język filmu a artefakty i budowle archeologiczne

Movies language a artifacts and archaeological buildings

Hanna Kamińska

Język filmu to określenie tych środków wyrazu, które są charakterystyczne dla sztuki kinematograficznej. Wśród nich jest montaż, oświetlenie, sposób filmowania, barwy, kostiumy, a także dekoracje. Całość dzieła stanowiąca ruchomy obraz fabularny określaną jest mianem wypowiedzi filmowej¹.

Kino zaczęło używać własnego języka w celu wyodrębnienia się od innych dziedzin sztuki, czasami rozumianej w sposób bardzo ogólny. Specyficzne środki artystyczne używane w kinie zdecydowanie różne są od innych form wyrazu artystycznego, a więc od muzyki, malarstwa, literatury czy rzeźby.

Zarys teorii semantyki filmowej

Celem języka filmu jest przekazanie w formie ruchomych obrazów pewnych zakodowanych informacji i znaczeń, które jednak będą czytelne dla widzów. Z językiem filmu bywa podobnie, jak z językiem używanym podczas codziennych rozmów². Efektem używania codziennego języka jest chociażby dostarczenie pewnych informacji innym osobom. Aby przekazać te informacje należy użyć pewnych narzędzi do zbudowania wypowiedzi, aby była dobrze odczytana i zrozumiała; czasami bowiem słowo staje się „barierą oddzielającą obiekt od subiekta”, wpływając na kształtowanie nie zawsze poprawnej myśli³.

Dzisiejszy język, który przeszedł i przechodzi szereg zmian, zaczyna powoli tracić na znaczeniu. Przykładem bywają „słowo-symbol, słowo-znak”⁴, które nie mieszczą się w normach znaczeniowych tego słowa. Należy zwrócić także uwagę, że język może być rozumiany w ujęciu szerokim, i będzie dotyczył wówczas prawie każdej dziedziny sztuki, posiadającej swój język (z wyjątkiem literatury), ponieważ każda z nich dostarcza myśli i uczucia⁵.

Semantyczność, która wykorzystywana jest w języku filmu, w zestawieniu z językiem mówionym jest o wiele bogatsza, pełniejsza, niżeli wyrażanie

¹ Por. *Język filmu*, J. Wojnicka, O. Katafiasz, *Słownik wiedzy o filmie*, Warszawa–Bielsko-Biała 2009, s. 421.

² Por. J. Płażewski, *Język filmu*, Warszawa 1982, s. 17.

³ Por. Tamże, s. 17.

⁴ Por. Tamże, s. 17.

⁵ Zob. Tamże, s. 17.

komunikatów wyłącznie poprzez słowa. Jest to możliwe, najogólniej mówiąc, dzięki używaniu w filmie wizualności w połączeniu z dźwiękiem. Istnieje tu swego rodzaju większe/szersze pole do wyrażenia i definiowania pewnych wydarzeń oraz idei. Za pomocą filmu stało się możliwe nie tylko przekazywanie słów, ale także obrazów ruchomych nacechowanych silnymi emocjami, sugestywnym nastrójem czy przekonującą ideologią i światopoglądem⁶.

Film stanowi swoisty konglomerat semantyczny, łączący w całość najrozmaitsze elementy, składające się na sposób wypowiedzi audiowizualnej. Podstawowym elementem języka filmu jest kadr⁷. Składa się nań: klatka filmowa, ujęcie i plan filmowy. Głównym celem kadrowania jest rejestracja danego obrazu na taśmie filmowej. Efektem jest obraz prezentowany potem na ekranie. Plan filmowy to filmowana przestrzeń, a także miejsce realizacji obrazu⁸. W tym kontekście ważne jest wskazanie na dekoracje i plenery, które mogą być naturalne lub sztuczne, czyli wzniesione na potrzeby filmu. Kolejnym ważnym elementem języka filmu jest montaż; ten proces jest odpowiedzialny za przekazywanie emocji, spójność akcji i rytmizowanie filmu. Dzięki temu zabiegowi możliwe jest ukazanie narracji występującej w filmie. Kolejnymi elementami języka filmu są dźwięk i muzyka⁹. Pojęcie dźwięku jest bardzo szerokie, gdyż łączy w sobie zarówno dialogi, muzykę, a także odgłosy występujące naturalnie (np. stukot kół pociągu) oraz dźwiękowe efekty specjalne (np. szum lecących statków kosmicznych). Muzyka natomiast buduje napięcie oraz często ilustruje stan emocjonalny bohaterów, co mocno oddziałuje na widzów. Światło w filmie akcentuje i zaznacza ważne detale¹⁰.

Znaczenie artefaktów dla inscenizacji

Kolejnym elementem tworzącym dzieło filmowe jest inscenizacja. Głównym jej zadaniem jest zaaranżowanie przedmiotów i postaci (wraz z ruchami, które wykonują) w zasięgu obrazu rejestrowanego przez kamerę. Inscenizację tworzą aktorzy, oświetlenie, scenografia oraz rekwizyty.

To właśnie inscenizacja stanowi ważny element tworzący wspólną płaszczyznę języka filmu oraz archeologii; scenografia oraz dobór rekwizytów wymagają bowiem znajomości artefaktów. Artefakty pomagają w tworzeniu filmów i seriali,

⁶ Por. G. Łęcicki, *Ewolucja obrazów totalitaryzmów XX wieku na przykładzie filmów fabularnych oraz seriali telewizyjnych*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 2017 nr 1, s. 75–77.

⁷ Por. J. Płażewski, dz. cyt., s. 37., Por. *Język filmu*, w: J. Wojnicka, O. Katafiasz, *Słownik wiedzy o filmie*, dz. cyt., s. 421.

⁸ Por. J. Płażewski, dz. cyt., s. 39–41., Por. *Język filmu*, w: J. Wojnicka, O. Katafiasz, *Słownik wiedzy o filmie*, dz. cyt., s. 423.

⁹ Por. J. Płażewski, dz. cyt., s. 328–350., Por. *Język filmu*, w: J. Wojnicka, O. Katafiasz, *Słownik wiedzy o filmie*, dz. cyt., s. 420–422.

¹⁰ Por. J. Płażewski, dz. cyt., s. 415.

natomiast język filmu, czyli rekwizyty i dekoracje, wpływa na pokazywanie artefaktów. Dzięki takim elementom twórcy filmów uwiarygodniają komunikaty dotyczące nawet bardzo odległej historii, ukazywanej na ekranie w formie dzieła kinematograficznego. Obraz dawnych budowli sakralnych, administracyjnych, przedmiotów codziennego użytku nie byłby w pełni wiarygodny, gdyby nie uwzględnił wyników i osiągnięć nauk historycznych, archeologii i dziejów kultury materialnej.

Wszelkie wykorzystywane dekoracje stanowią nieożywione narzędzie wizualne filmu fabularnego i są potrzebne jako tło pokazujące działania człowieka. Dekoracje można podzielić na sztuczne i naturalne¹¹. Jak się wydaje, obecnie coraz częściej reżyserzy chętniej korzystają z elektów dekoracji naturalnych, aniżeli ze sztucznych. Można to zauważyć np. w filmie *Piękny Serge, czy Jak rozpętałem drugą wojnę światową*. Spotkać można też produkcje, dla których dekoracje zostały specjalnie wybudowane np. ulice, kamienice w obrazach *Ludzie za mgłą* czy *Pianista*.

Celem dekoracji jest głównie organizacja przestrzeni filmowej. Ważne jest aby dekoracje i rekwizyty były dopasowane nie tylko do treści filmu, ale były zgodne z jej tematyką. Dekoracja w filmie pozwala na jasne zlokalizowanie akcji w czasie, którego dotyczy. Nie można przedstawić np. osoby św. Pawła w tle kościoła romańskiego, dlatego że św. Paweł żył w I wieku po Chr., gdy taki styl architektoniczny, jak i sama budowla nie były jeszcze znane.

Dekoracja wykorzystywana w filmie nie powinna być podobna do dekoracji teatralnej. Niebezpieczeństwo zaaranżowania dekoracji teatralnej w filmie może bowiem skutkować odwzorowaniem nieistniejącej rzeczywistości. Jak uzasadnia J. Płażewski „dekoracja filmowa, przeciwnie niż teatralna, nie ma własnego, samodzielnego bytu, jest znacznie intymniej powiązana z akcją”¹². Taka opinia stanowi swoistą afirmację dekoracji filmowej, a zarazem jest postulatem jej jak najstaranniejszego tworzenia.

Dekoracja sztuczna służy do określenia środowiska, buduje nastrój, jest symbolem pewnych sytuacji, projekcją jaźni bohatera, ukazuje monumentalny przebieg, jest elementem akcji dramatycznych, występując również czasem jako element komiczny¹³.

Dekoracje naturalne stanowiące tło wydarzeń określają sytuację dramatyczną, nastrój bohatera, mają wpływ na emocje widza¹⁴.

Przykładem takiego wyrazu dekoracji naturalnej i sztucznej oraz rekwizytów mogą stać się artefakty np., te pochodzące z Cypru¹⁵ czy z Jordanii. Zabytki z Cypru odkryte przez archeologów datowane są na czasy greckie i rzymskie. Stanowią

¹¹ Zob. J. Płażewski, dz. cyt., s. 393.

¹² Por. Tamże, s. 396.

¹³ Zob. Tamże, s. 399–402

¹⁴ Zob. J. Płażewski, dz. cyt., s. 404–405.

tło dla wydarzeń zarejestrowanych na filmach, o tematyce greckiej, rzymskiej czy chrześcijańskiej¹⁶. Inne ukazują kulturę arabską zwracając szczególnie uwagę na budowle oraz efekty zdobnicze.

Konstruowanie rekwizytów i dekoracji można uzyskać za pomocą artefaktów odpowiedzialnych za kreowanie rzeczywistości, określającej prawidłowy odbiór w filmie. Inną funkcją jest tworzenie relacji pomiędzy bohaterem a otoczeniem, w jakim się znajduje. Artefakty mogą pełnić zatem rolę rekwizytów czy też dekoracji w filmach. Widoczne jest to na przykładzie filmów: *Aleksander* (2004), *Troja* (2004), w którym wykorzystane zostały artefakty czasów hellenistycznych. Film *Gladiator* (2000), ukazuje artefakty rzymskie, podobnie jak film *300* (2006). Filmy, które wykorzystują do prezentacji wizerunek św. Pawła np., *św. Paweł pojednanie światów* (2010), *św. Paweł z Tarsu* (2000), gdzie artefakty pełnią obraz dziedzictwa kulturowego, w których przyszło żyć św. Pawłowi i ewangelizować.

Jednym z takich miejsc jest Cypr, który jako kolebka kulturowa łączy w sobie artefakty czasów greckich, rzymskich i chrześcijańskich. Można wskazać dwa miejsca na wyspie, które łączą osobę św. Pawła ukazując artefakty wykorzystywane w filmach. Jest to niewątpliwie Salamina i Pafos.

Tak więc w momencie kiedy na Cypr (wyspę miedzi¹⁷) dotarł św. Paweł widział wszechobecną tradycję pogańską w postaci zachowanych budowli i artefaktów. Obraz ten nakreśla również problemem, z jakim przyszło się zmierzyć św. Pawłowi na wyspie. Mocne zakorzenienie w pogańskich zwyczajach zamieszkałej na wyspie ludności, widoczne były na każdym kroku poprzez świątynie pogańskie,

¹⁵ Najstarszym określeniem Cypru, jakie zostało udokumentowane, jest nazwa Kittim oraz Alaszija. Ta pierwsza wzmianka występuje na kartach Starego Testamentu, o czym wspomina W. Chrostowski podając, że pierwsze wzmianki o kraju Kittim – o Cyprze odnaleźć można w Księdze: Rodzaju 10,4; Ezechiela 27,6; Jeremiasza 2,10; Izajasza 23,1 oraz w Ks. Liczb 24,24. Por. W. Chrostowski, *Kraj Kittim, Biblia o Cyprze*, „Miejsca Święte” 1 (73) 2003, s. 8–9. Etymologii i związku między Kittim a dzisiejszym Cyprzem należy dopatrywać się podejmując rozważania Księgi Rodzaju 10,4, w której wspomina się dzieje potomków Noego. Kittim był synem Jawana, syna Jafeta, syna Noego, od którego wziął swój początek Kettim (Chetim). Por. A. Hajnicz, *Wyspa Afrodyty*, Warszawa 1960, s. 13.

¹⁶ Artefakty te stanowią ważny kontekst pobytu św. Pawła Apostoła. Wydarzenia te obrazują nie tylko misyjną działalność Apostoła Pawła, która miała miejsce podczas pierwszej podróży misyjnej, przypadającej na lata 45–49 (Por. W. Chrostowski, *Do Seleucji i na Cypr* (Dz 13,4), „Idziemy” 18 (139) 2008, s. 36., Por. J. R. Dillon, *Święty Paweł*, w: *Katolicki Komentarz Biblijny*, Warszawa 2010, s. 2062.). Informacje przywołujące tamte wydarzenia pochodzą ze źródeł biblijnych (Pismo Święte–Nowy Testament–Dzieje Apostolskie) oraz źródeł poza biblijnych, które dostarcza archeologia. Źródła te stały się doskonałą inspiracją dla twórców filmowych pragnących ożywić artefakty, za pomocą obrazów.

¹⁷ Por. A. Mazar, *Archeology of the land of the Bible 10,000–586 B.C.*, New Haven, London, 1992, s. 134–135. Wielu badaczy, m. in., A. Łajtar uważa, że łacińska nazwa miedzi „Cyprium aes” – oznaczała właśnie cypryjski metal – składnik brązu, z którego wyrabiano narzędzia rolnicze oraz broń między 1600 r.–1150 r. Cyt. M. Żuławik, *Perła Morza Śródziemnomorskiego*, w: „Miejsca Święte” 1 (73) 2003, s. 10., Por. A. Hajnicz, *Wyspa Afrodyty*, dz. cyt., s. 11.

kult Afrodyty, Zeusa, Apollina etc. Mając na uwadze, że głównym celem była ewangelizacja społeczeństwa tak różnego pod względem kultury, tradycji i religii, można powiedzieć, że ta wyspa na Morzu Śródziemnym i to, co się na niej wydarzyło, wyznacza początek tego, co dokonało się później w trakcie wszystkich Pawłowych misji, kiedy Apostoł niósł Ewangelię ówczesnemu światu.

Prace archeologiczne swoją szczytową fazę osiągnęły w latach 60-tych dwudziestego wieku (1965). Kierowane były m.in. przez Cypryjski Departament Archeologiczny (prace szczególnie objęły rejon Pafos), a także przez Polską Misję Archeologiczną. Głównym koordynatorem polskiego przedsięwzięcia był K. Michałowski. W ślad za znakomitym archeologiem poszli inni, m.in. W. A. Daszewski (który otrzymał za swoje osiągnięcia naukowe nagrodę *Afrodyty* od władz miejskich w Pafos)¹⁸, H. Meyza oraz E. Papuci-Władyka. W trakcie prac archeologicznych znaleziono liczne artefakty, tj. mozaiki podłogowe i ścienne, rzeźby, wyroby ceramiczne, monety, posągi czy szklane elementy dekoracyjno-użytkowe. Artefakty te pozwoliły poznać złożone dzieje wyspy.

Artefakty i budowie Cypru – Salamina

Salamina, położona na północno-wschodnim wybrzeżu nieopodal równiny Mesaoria¹⁹, była jednym z najbardziej docenionych miast greckich. Niektórzy historycy są zgodni co do tego, że miasto swoją nazwę zawdzięcza Fenicjanom, którzy nazywali ją *Selom* – tzn. pokój²⁰. Jednak zgodnie z przekazami historycznymi, miasto założone zostało nie przez Fenicjan²¹, a przez plemiona z Anatolii oraz plemiona greckie²². Od IX–VIII w. przed Chr. Cypr znalazł się pod panowaniem

¹⁸ Z. J. Kapera, *Zabytki cypryjskie w muzeach polskich*, w: „Filomata” nr 191, wrzesień 1965, s. 54.

¹⁹ W tym rejonie leży także miasto Famagusta, tworzące mieszaninę wielu kultur: greckiej, weneckiej i tureckiej.

²⁰ K. Knight, *Salamina* w: <http://www.newadvent.org/cathen/13393a.htm> [07.10.2017].

²¹ O obecności Fenicjan miałyby świadczyć odnalezione nieopodal miasta cmentarzysko z kananejskimi pochówkami dzieci. Najstarsze, odnalezione tu znaleziska archeologiczne sugerują, że artefakty pochodzą z epoki brązu III, wówczas, kiedy to wyspa stanowiła eksportującą potęgę miedzi. Starożytne miasto Kition znane inaczej jako Karthadasz (zob. M. Żuławik, *Perła Morza Śródziemnomorskiego*, dz. cyt., s. 10–11.) a dzisiaj jako Larnaka było jednym z miast, założonych przez Fenicjan w XII wieku przed Chr.; po przybyciu na wyspę Achajów (por. J. Młynarczyk, *Sztuka Cypru*, Warszawa 1983, s. 55) przeżyło rozkwit i przeszło małą „renowację” w postaci rozbudowy i wzmocnień murów. Prowadzone tam w XVIII i XIX wieku prace archeologiczne odsłoniły Stelę Sargona II, poza tym w mieście znajdowały się liczne świątynie pogańskie (niektórzy uważają, że istniał tu kult bogini Asztarte i sanktuarium Apollina Hylatesa) położone na zachód od miasta. Odkryto tam również wiele pomieszczeń, w których wytapiano miedź. Więcej o sanktuarium Apollina Hylatesa, zob. J. Młynarczyk, *The Paphian Sanctuary of Apollo Hylates, Report of the Department of Antiquities Cyprus, 1980*, Nicosia–Cyprus 1980, s. 239–254.

²² A. Szaleńcowa, *Cypr praktyczny przewodnik*, Bielsko-Biała, 2009, s. 453.

asyryjskim. W VI w. przed Chr. władzę sprawowali Persowie. Od IV/III wieku przed Chr. Salamina pełniła rolę stolicy Cypru.

Salamina stała się idealnym miejscem dla badań archeologicznych, odsłaniając swoją złożoną i bogatą przeszłość, choć trzeba powiedzieć, że prace te odkryły dopiero około 10% całości tego wielkiego, starożytnego miasta portowego i wiele wciąż pozostaje do zrobienia. Na razie udało się wydobyć na światło dzienne m.in. zabytki greckie (ruiny greckiej świątyni Zeusa, gimnazjon) i rzymskie (m.in. amfiteatr, port, ruiny stadionu z łaźniami i kilka świątyń) oraz chrześcijańskie, które pierwotnie mogły być synagogami, a na których miejscu wzniesiono dzisiejsze kościoły (jedną z największych atrakcji miasta jest dawna Bazylika Agios Epifanios, będąca niegdyś największą chrześcijańską świątynią na Cyprze²³).

Gimnazjon i łaźnie, jedne z najważniejszych budowli publicznych starożytnej Salaminy, są wpisane w nieodłączną kulturę Greków oraz Rzymian. Z dawnego, ogromnego, tętniącego życiem kompleksu, gimnazjonu i łaźni, ostały się jedynie ruiny, jednak są one jednymi z lepiej zachowanych artefaktów tamtych czasów w Salaminie, dającymi pojęcie i obraz o wielkości i świetności miasta w okresie, kiedy przybył do niego Apostoł Paweł wraz z towarzyszami (Barnabą i Janem Markiem, por. Dzieje Apostolskie 13,4–13).

Kompleks był wykorzystywany jako miejsce do ćwiczeń fizycznych dla młodych chłopców, którzy zaraz mieli zostać powołani do pełnienia służby wojskowej. Z czasem jednak miejsce to zaczęło pełnić inne funkcje, np. punktu spotkań rady starszych, udzielania nauk czy wystąpień filozofów. Nieodłącznym elementem greckiego gimnazjonu były park, ogród i strumyk, tworzące miejsce odpoczynku i wytchnienia. Archeologom udało się wydobyć wiele napisów i mozaik z okresu hellenistycznego. W okresie rzymskim kompleks rozbudowano i gimnazjon zaczął odgrywać rolę rzymskiej budowli publicznej²⁴. Wokół niego nie mogło oczywiście zabraknąć grecko-rzymskich posągów bóstw²⁵ oraz kompleksu łaźni²⁶.

Teatr, w świecie grecko-rzymskim, bez wątpienia odgrywał ważną rolę kulturową. Miasto starożytne nie mogło obyć się bez istnienia teatru. Także w Sala-

²³ Od IV w. po Chr. w Salaminie, Pafos czy w Kurion zaczęły pojawiać się pierwsze świątynie chrześcijańskie.

²⁴ G. R. H. Wright., *Ancient Building in Cyprus*, Brill Academic Pub, 1992, s. 155.

²⁵ H. Shanks, *Cypriot Land Mines*, in: *Island Jewels, Understanding Ancient Cyprus and Crete*, Biblical Archeology Society 2008, s. 26.

²⁶ Por. G. R. H. Wright, *Ancient Building in Cyprus*, dz. cyt., s. 156. W całym obiekcie znajdowały się pomieszczenia, w których można było zażyć zimnych bądź gorących kąpeli. Centralnym punktem kompleksu był duży basen z ciepłą wodą (odrestaurowany w 1926 roku). Więcej zob. J. Jasiński, *Termy* www.imperiumromanum.edu.pl/termy.html, dostęp 11.10.2017. W wielu częściach łaźni zachowały się mozaiki przedstawiające elementy roślinne, zwierzęce bądź elementy mitologii greckiej. Natomiast w południowo-wschodniej części całości kompleksu umieszczone zostały latryny.

minie był duży obiekt tego typu, który odkryto w trakcie prac wykopaliskowych w 1959 roku (prace prowadziła cypryjska ekspedycja archeologiczna dowodzona przez prof. Karageorghisa). Jego odkrycie było zupełnie przypadkowe. Podczas spędzania wolnego czasu archeolog napotkał na dużą jaskinię, która pokryta była bujną roślinnością m.in. mimozą i koprem²⁷. Zaciekawiony znaleziskiem wnętrza i dzikiej roślinności podjął dalsze prace badawcze, które doprowadziły go do stoku kamieni schodzących w dół. Wszystko to zaczęło przypominać kształtem teatr. Ukazywanie się kolejnych niższych stopni piętrowości potwierdzały tylko przypuszczenia archeologa o tej antycznej budowli. Co ciekawe, w teatrze znaleziono liczne napisy oraz marmurowe posagi, pośród których znajdował się posąg Apollina Musagetes'a (boga światła poezji i muzyki)²⁸. Teatr mógł pomieścić nawet do 15 tys. widzów.

Agora i świątynia Zeusa²⁹, z perspektywy grecko-rzymskiej, to najważniejsze budowle w mieście. Agora pełniła dwie ważne funkcje w życiu greckim i rzymskim. Jako pierwszą wskazuje się funkcję kupiecko-handlową, jako drugą funkcję – stanowisko dysput, nauki, sądów i uchwał, jakie zapadały w mieście. Na agorze tętniło życie miasta.

Agora miała charakterystyczną budowę. Po obu stronach znajdowały się długie portyki, które dawały ukojenie podczas upalnych czy deszczowych dni, natomiast w środku znajdowały się liczne świątynie bóstw, fontanny, posągi z postaciami mitologicznymi i posągami zasłużonych Salaminy³⁰. Na południowym krańcu znajdowała się świątynia Zeusa, najstarsza i najważniejsza grecka świątynia w mieście. Z odnalezionej tam inskrypcji wiadomo, że świątynia ta wzniesiona była ku czci Zeusa Olimpijskiego „przez Liwię żonę Oktawiana Augusta”³¹. Zeus bez wątpienia był najwyższym bóstwem w greckim panteonie, to ojciec bogów i ludzi³². Świątynia jemu poświęcona musiała być okazała. Zbudowana była na typowym planie świątyni greckiej, na podwyższeniu, liczyła ok. 28m x 22m³³.

Jak widać architektura i wierzenia mieszkańców Salaminy wraz z przybyciem na wyspę św. Pawła były mocno zakorzenione w pogaństwie. Chociaż nie ma pewności co do miejsc sakralnych poświęconych chrześcijaństwu na wyspie, to

²⁷ N. Serwint, *Book Review: Cyprus 'Jewel by the Sea in: Island Jewels, Understanding Ancient Cyprus and Crete*, Biblical Archeology Society 2008, s. 41.

²⁸ Tamże.

²⁹ Por. Młynarczyk, *Sztuka Cypru*, dz. cyt., s. 163.

³⁰ A. Szaleńcowa, *Cypr praktyczny przewodnik*, dz. cyt., s. 461.

³¹ Tamże.

³² Więcej na ten temat zob. J. P. Labourdette, D. Auzias, *Mitologia w: Grecja kontynentalna. Pomysły na udane podróże*, Petit Futue, 2007, s. 46.

³³ A. Szaleńcowa, *Cypr praktyczny przewodnik*, dz. cyt., s. 461. Trzęsienia ziemi, które miały miejsce w I w. przed Chr., naruszyły architekturę świątyni, którą ponownie odnowiono z inicjatywy cesarza Trajana w 53–117 po Chr. i cesarza Hadriana w 76–138 po Chr. Por. Z. J. Kapera, *Cypr w okresie rzymskim (30 p.n.e.–330 n.e.)*, w: *Cypr dzieje, literatura, kultura*, Warszawa 2014, s. 214.

można jednak uważać, że jeszcze przed przybyciem Apostoła na wyspę pierwsi chrześcijanie mogli spotykać się na modlitwę w domach lub w katakumbach³⁴. Chociaż wiadomo, że duża część chrześcijan przybyła na wyspę pomiędzy 36–37 r. po Chr., zaraz po zamieszkach, jakie wybuchły w Jerozolimie z powodu śmierci św. Szczepana i pierwszych prześladowaniach chrześcijan (pisał o nich św. Łukasz ewangelista w *Dziejach Apostolskich* 11,19–20). Św. Łukasz pisze, że chrześcijanie rozproszyli się „docierając aż do Fenicji, na Cypr i do Antiochii, głosząc Słowo Boże”. Pamięć pierwszych wspólnot chrześcijańskich po misji Apostoła Pawła (św. Barnaby i Jana Marka) nazaczyła Cypr swoim chrześcijańskim i ewangelizacyjnym orędnem, wyrażającym się za pomocą budowli, malowideł i miejsc kultu.

Przykładem takich oddziaływań mogła być Bazylika Campanopetra³⁵ położna niedaleko Salamin³⁶. Bazylika powstała w V w. po Chr. i mogła stanowić jedno z miejsc wizyty Pawła Apostoła w Salaminie. Prace archeologiczne odsłoniły bowiem pod gruntem bazyliki Campanopetra dużo starsze, pierwotne jej fundamenty, na których wzniesiona została później chrześcijańska świątynia. Jak się przypuszcza w miejscu tym mieściła się najpierw grecka świątynia poświęcona greckiemu bądź rzymskiemu bóstwu, np. Apollinowi. Następnie na gruncie greckiej świątyni, prawdopodobnie w wyniku trzęsienia ziemi (były one dość częste na wyspie) wzniesiono tu synagogę bądź synagoga została zaadaptowana w miejscu pogańskiej świątyni. Synagoga ta mogła być miejscem wspomnianym w *Dziejach Apostolskich* 13,5, przywodzących wzmiankę o działalności Apostoła Pawła w salamińskich synagogach³⁷.

Artefakty i budowle Cypru – Pafos

W Pafos, podobnie jak w Salaminie, zachowało się wiele starożytnych obiektów, które datowane są na okres grecko-rzymski. Pafos to miasto położone w północno-zachodniej części Cypru³⁸. Według archeologów pierwsze ślady osadnictwa w Pafos wskazują na zajęcie miasta przez greckich Mykeńczyków w XII w. przed Chr. Jednak istnieją również wcześniejsze ślady zamieszkania tego miasta, jak uważają niektórzy uczeni świadczyć o tym może znajdująca się w Starym Pafos świątynia ku czci Afrodyty datowana na okres przedgrecki³⁹.

³⁴ Por. E. Nowicki, *Rozwój Chrześcijaństwa*, w: *Chrześcijaństwo w świetle prawdy*, Lowell, Massachusetts, 1959, s. 4.

³⁵ H. Shanks, *Cypriot Land Mines*, dz. cyt., s. 43.

³⁶ Wykopaliska w bazylice prowadzone były niedaleko Grobów Królewskich. Zob. N. Serwint, *Book Review: Cyprus' Jewel by the Sea* dz. cyt., s. 42.

³⁷ Por. L. Roth, O. Bustanay, *Cyprus*, w: *Encyclopedia Judaica*, Detroit 2007, s. 1182.

³⁸ Por. T. Bekker-Nielsen, *The Roads of Ancient Cyprus*, Copenhagen, 2004, s. 114.

³⁹ Por. A. Szaleńcowa, *Cypr praktyczny przewodnik*, dz. cyt., s. 194.

Warto zwrócić uwagę na etymologiczną nazwę miasta Pafos, które związało to miejsce z narodzeniem się pięknej Afrodyty⁴⁰ [gr. *Ἀφροδίτη* (Afrodite) – pianolśniąca⁴¹]. Jak głosi jedna z legend, bogini miłości i piękna wyłoniła się z morskiej piany w muszli niedaleko Starego Pafos. Fale morskie rozbijające się o przybrzeżne skały spieniały wodę, w wyniku czego powstawało zjawisko określane w języku greckim jako *afos*⁴² – spieniać się. Dlatego też od tego określenia mogła zostać urobiona nazwa miasta Pafos.

Prowadzone w Pafos wykopaliska odsłoniły pałace: Tezeusza, Aiona, Dionizosa czy Orfeusza⁴³, które stanowią jedną z największych atrakcji dzisiejszego Pafos. Rezydencje⁴⁴ te datowane są na II bądź I w. przed Chr. Mury i kolumny, które niegdyś otaczały dziedziniec pałacu, uległy zniszczeniu po trzęsieniu ziemi, jakie miało miejsce w 126 r. przed Chr. Na północnej stronie po-ptolemejskiej znajdowała się rezydencja pałacowa, tzw. Willa Tezeusza⁴⁵. Ponieważ wzmianka pochodząca od św. Łukasza (ewangelisty, autora *Dziejów Apostolskich*) jest dokładna, z łatwością można przyjąć datację o rządach legata rzymskiego, a dokładniej mówiąc prokonsula. Od 58 roku Cypr przeszedł pod władanie Rzymskie, stając się prowincją cesarstwa, a od 22 r. oddany pod władzę rzymskiego senatu przed Chr., od tego też czasu wyspa był pod kontrolą prokonsula występującego w imieniu senatu Rzymskiego.

Starożytny pałac – Willa Tezeusza⁴⁶, dom Aiona, Dionizosa i Orfeusza⁴⁷ datowane na okres rzymski (II bądź I w. przed Chr.), stanowią jedną z największych atrakcji Pafos.

Dom Aiona, położony niedaleko pałacowej bramy Tezeusza, z bogatą wewnętrzną dekoracją mozaikową pełną symboliki religijno-filozoficznych, przedstawia: wizerunek Ledy (królowej Sparty), z białym łabędziem, pod postacią którego skrywał się Zeus⁴⁸. Młodego Dionizosa, ofiarowanego pod opiekę nimf oraz pedagoga⁴⁹. Zakończenie rywalizacji pomiędzy córkami: Nereusa (boga wód) a Kasjopeja – zwieńczona jako Krisis (bogini sądu). Konkurs rozgrywał się pod

⁴⁰ Więcej zob. H. W. Engel, *Kypros. Eine Monographie*, Berlin, 1841, s. 136–150.

⁴¹ *Afrodyta*, w: *Słownik Kultury Antycznej*, red. R. Kulesza, Warszawa 2012, s. 67.

⁴² Por. S. Gądecki, *Archeologia Biblijna*, Gniezno 1994, s. 438.

⁴³ Por. W. A. Daszewski, *Nea Pafos 1965–1995*, w: *Cypr w badaniach polskich, Materiały z Sesji Naukowej zorganizowanej przez Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW im. Prof. K. Michałowskiego Warszawa, 24–25 luty 1995*, Warszawa 1998, s. 5.

⁴⁴ Zob. J. Młynarczyk, *Sztuka Cypru*, dz. cyt., s. 166–204.

⁴⁵ Por. W. A. Daszewski, *Nea Pafos 1965–1995*, dz. cyt., s. 9., por. S. Medeksza, *Willa Tezeusza w Nea Pafos, na Cyprze: powstanie i fazy rozwoju* w: *Cypr w badaniach polskich, Materiały z Sesji Naukowej zorganizowanej przez Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW im. Prof. K. Michałowskiego Warszawa, 24–25 luty 1995*, Warszawa 1998, s. 9–32.

⁴⁶ Por. Tamże, s. 9.

⁴⁷ Por. Tamże, s. 5.

⁴⁸ Por. Tamże, s. 13.

⁴⁹ Por. Tamże.

czujnym okiem Aiona (boga rozstrzygającego sprawy ludzkie)⁵⁰. Przedstawienie młodego Dionizosa w czasie procesji, zasiadającego na rydwanie, zaprzęzonego przez postać pół ludzi, pół koni (centaurów)⁵¹. Ukazanie kary wydanej na Marsjaszu, który poniósł klęskę (w rywalizacji muzycznej) w pojedynku z Apollinem⁵².

Przedstawienie powyższych scen stało się znakiem, w którym zauważano wspólną spójność z tłem neoplatonicko-orfickim⁵³. Echo obrazów zyskało nie tylko wydźwięk filozoficzno-mitologiczny, lecz także przeciwieństwo pomiędzy pogaństwem a chrześcijaństwem, tak wyraźnie widoczne na całej wyspie.

Willa Tezeusza⁵⁴, znajdowała się w północnej stronie (poptolemejskiej). Pałac ten pełnił głównie rolę rezydencji rzymskiego prokonsula.

Od 58 roku przed Chr., Cypr znajdował się pod rzymskim panowaniem a sprawujący tam władzę – prokonsul, występował w imieniu Cesarstwa Rzymskiego. Rolę ówczesnego prokonsula Cypru pełnił Sergiusz Paweł. Tekst przytoczony w Dz 13,7–12 łączy osobę Pawła Apostoła ze spotkanym przez niego legatem, zwanym terminem *antipatos*⁵⁵ (łac. *pro consule*).

Dzieje Apostolskie wskazują w rozdziale 13,7–12, iż na zaproszenie rzymskiego prokonsula, Apostoł złożył wizytę w tymże pałacu. Jest to o tyle ważne, że miały tam miejsce dwa ważne wydarzenia: po pierwsze św. Paweł pozbawił wzroku żydowskiego fałszywego proroka, za którego uchodził mag imieniem Elymas⁵⁶; po drugie w pałacu miało miejsce nawrócenie rzymskiego prokonsula – Sergiusza Pawła – na wiarę chrześcijańską.

Kolumna św. Pawła i Kościół św. Kyriaki. Stanowisko to jest niewątpliwie jednym z najważniejszych miejsc, świadczących o obecności i działalności misyjnej św. Pawła w Pafos. Wiąże się zarówno z prężeniem jaki z wczesnochrześcijańską bazyliką, po której zostały jedynie ruiny.

Cały obiekt bazyliki położony jest we wschodniej części Pafos, niedaleko drogi *ἀπόστολος Παῦλος* (Apostoła Pawła)⁵⁷. Jedna z chrześcijańskich tradycji wspomina uwięzienie Apostoła (i jego współtowarzyszy), karę chłosty, jakie miały zostać wymierzone w misjonarzy. Informacje o tych wydarzeniach pochodzą z zapisów dokonanych przez podróżników (prawdopodobnie chrześcijańskich), a przywołanych przez badaczy, takich jak J. Gać i S. Gądecki.

⁵⁰ Por. Tamże.

⁵¹ Por. Tamże.

⁵² Por. Tamże.

⁵³ Por. Tamże, s. 14.

⁵⁴ Zob. więcej, W. A. Daszewski, *Nea Pafos 1965–1995* dz. cyt., s. 9.

⁵⁵ Z. J. Kapera, [*Quintus*] *Sergius Paulus prokonsul Cypru* (Dz 13, 7), w: *Jak Śmierć potężna jest miłość. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Juliana Warzechy SAC (1994–2009)*, Warszawa–Ząbki 2009, s. 169.

⁵⁶ F. M. Unger, *Archaeology And Paul's Tour Of Cyprus*, "Bibliotheca Sacra" 117 (467), July 1960, s. 232.

⁵⁷ S. Gądecki, *Archeologia Biblijna*, dz. cyt., s. 440.

Zgodnie z tradycją, miejsce to nawiązuje do wydarzenia z podróży misyjnej Apostoła Pawła. Po odbyciu kary więzienia, św. Paweł miał zostać przywiązany do kolumny i wychłostany. Tradycja podkreśla, że wymierzonych zostało 39 uderzeń biczem⁵⁸. Kolumna⁵⁹ z białego marmuru znajdowała się niegdyś przed chrześcijańskim kościołem Chrysopolitissa, a dzisiaj przed greckim kościołem św. Kyriaki⁶⁰.

Badania archeologiczne prowadzone przez Cypryjski Departament Starożytności odsłoniły pozostałości chrześcijańskiej bazyliki. Jak uważali badacze mógł on stać na ruinach jednej z pogańskich świątyń⁶¹. Pozostałości te potwierdzone były by przez opisy pozostawione przez podróżnych, w których nie raz wzmiankowano o pewnych pogańskich świątyniach w Pafos. Jednak wszystko to zostało obalane, przez prowadzone w Pafos późniejsze badania archeologiczne. Okazało się, że na miejscu dzisiejszego kościoła św. Kyriaki, znajdowała się niegdyś wcześniejsza chrześcijańska świątynia, która mogła upamiętniać wizytę Apostoła Pawła w Pafos. Bazylika ta, to prawdopodobnie bazylika Chrysopolitissa z IV w. po Chr.

Zbudowana była jako siedmionawowa bazylika powstała z inicjatywy biskupa Kyrillosa⁶². Po wczesnochrześcijańskiej Bazylice Chrysopolitissa z IV w., ostały się jedynie ruiny, przy których powstał nowy kościół św. Kyriaki w XIII w., pełniący do dzisiaj rolę Metropolii w Pafos. Prowadzone w tamtejszym regionie badania archeologiczne, odsłoniły jeszcze jedną ciekawą rzecz. Archeolodzy przypuszczają, że wczesnochrześcijańska bazylika Chrysopolitissa znajdowała się na starszych wcześniejszych fundamentach, prawdopodobnie były to fundamenty synagogi⁶³.

Chociaż *Dzieje Apostolskie* nie wspominają nic o synagodze w Pafos, to jednak należy pamiętać o głównym celu działalności misyjnej Apostoła (Słowo Boże, kierowane do żydów, następnie do pogan). Zatem nie można wykluczyć, że Apostoł nie złożył w niej swojej wizyty, kierując naukę do Żydów. Można by również twierdzić, że działalność szerzenia chrześcijaństwa, stała się jednym z powodów zatrzymania i ukarania chłostą Apostoła. Dlatego też pierwsi chrześcijanie w ramach pamięci o tamtejszych wydarzeniach, wzniesli na tym miejscu bazylikę Chrysopolitissa, po której została kolumna, upamiętniająca ubiczowanie Pawła oraz liczne kolumnady najpierw po synagodze, a w następnym etapie po bazylice Chrysopolitissa.

⁵⁸ M. Burdajewicz, *Śladami św. Pawła w Nea Paphos*, „Tygodnik Polski” 4 (1985) 26, s. 7.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ S. Gądecki, *Archeologia Biblijna*, s. 440.

⁶¹ M. Burdajewicz, *Śladami św. Pawła w Nea Paphos*, dz. cyt., s. 7.

⁶² W. A. Daszewski, *Nea Pafos 1965–1995*, dz. cyt., s. 14.

⁶³ *Kościół św. Kyriaki*, w: http://www.impaphou.org/agia_kyriaki_kato_pafos.aspx [13.11.2017].

Podłoga wewnątrz wyłożona była licznymi mozaikami, z czego przeważającymi były elementy przyrodniczo-geometryczne, a kolumny wykonane były z granitu i marmuru, tworząc harmonijne wnętrza (z okresu hellenistycznego⁶⁴). Późniejsze chrześcijańskie mozaiki powstałe około IV i VI w., w dzisiejszym kościele św. Kyriaki, przedstawiają sceny i zapisy tekstów biblijnych np. łania pijąca wodę obok, której znajduje się fragment Psalmu 42 „Jak łania pragnie wody ze strumienia, tak dusza moja pragnie Ciebie Boże” bądź kolejny fragment zaczerpnięty od Ewangelisty Jana „Ja jestem prawdziwym krzewem winnym”⁶⁵.

Artefakt z Jordanii

Inny przykładem artefaktów wykorzystanych w filmach stały się pałace. Są one nieodłącznym elementem wielu kultur np. greckiej, rzymskiej, judaistycznej czy arabskiej. Inscenizacje tego typu zostały wykorzystane w produkcjach filmowych i telewizyjnych, jak choćby w serialach: *Wspaniałe stulecie* (2011–2014) czy *Sultanka Kosem* (2015–2017).

Jednym z przykładów ukazujących kulturę arabską, stały się jej artefakty, w tym Pałac Mszatta, na bazie którego powstawały pałace wznoszone w tej kulturze. Pałac ten słynie ze znakomicie zdobionej ornamentalnej fasady.

W tym przypadku pałac nosi znamiona budowli mieszkalnej, która nie pełni zadań obronnych, lecz stanowi bardziej okazały gmach czy budowlę użytku publicznego⁶⁶. Najczęściej pałace służyły jako mieszkania władców i namiestników. Z czasem ich rola zaczęła ulegać zmianie. Pałac nie tylko był miejscem mieszkalnym, ale pełnił funkcję siedziby władców i ważnych instytucji państwowych⁶⁷. Z pośród wielu typów pałaców wyróżnić można: wiejskie, miejskie, myśliwskie bądź letnie⁶⁸.

Historia budowli pałacowej sięga czasów panowania Sumerów (budowle znajdowały się między innymi w Ur, Lagasz czy Uruk⁶⁹. Pałace pełniły funkcję siedziby władców oraz centralnego punktu, lokalnego bóstwa.), którzy zamieszkali Mezopotamię (region Bliskiego Wschodu)⁷⁰. Prawdopodobnie Sumerowie przybyli z rejonu Międzyrzecza osiedlając się na terenach Zatoki Perskiej około IV tys. przed Chr.⁷¹.

⁶⁴ E. Pukacz Prodromou, *Krzyż nad Lewantem*, „Miejsca Święte”, 1 (73) 2003 s. 21.

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ K. Krajewski, *Mała encyklopedia architektury i wnętrz*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1974, s. 331.

⁶⁷ Można by wnosić, że w pałacach mogły zapadać decyzje na szczeblu państwowym, zajmowano się polityką, lub ustalano strategię wojskowe etc...

⁶⁸ R. Łuczyński, *Zamki, dwory i pałace w Sudetach*, Legnica 2008, s. 6.

⁶⁹ *Sumerowie*, w: <https://pl.scribd.com/doc/156853817/Sumer-Sumerowie-i-mitologia-sumeryjska-pdf> [19.11.2017].

W ślad za Sumerami i ich postępem inżynieryjnym, podążyli Asyryjczycy⁷², adaptując pałace Sumeryjskie do swojej architektury, cechując je scentralizowaną władzą w państwie (satrapie). Widoczne kompleksy świątynno-pałacowe z ogromnymi dziedzińcami oraz pawilonami przyozdobione były licznymi reliefami, wykonanymi najczęściej w kamieniu, przedstawiające: bitwy militarne, wizerunki władców⁷³, opisy rodów królewskich, tryumfy władców, walki żołnierzy czy polowania na zwierzęta.

Rozwój zabudowania pałacowego zaadaptowali także Grecy. Mowa tu o okresie kultury Egejskiej – Minojskiej⁷⁴ (datowanej na 3500–1000 r. przed Chr., a która swoją nazwę zawdzięcza królowi Krety, Minosowi⁷⁵). Na podstawie sztuki Greckiej powstawały również zabudowania pałacowe w kulturze Rzymskiej⁷⁶.

Początkowo wiele kultur wzorowało się na dotychczasowych osiągnięciach swoich poprzedników – idealnym przykładem są Rzymianie korzystający z dziedzictwa Greków. Działania tych kultur oparte były głównie na powielaniu tego, co dotychczas udało się już stworzyć, a w konsekwencji zaadaptować do własnej użyteczności. W konsekwencji czego udało się wytworzyć każdej z nich swoją własną niepowtarzalną tradycję artystyczną, kulturalną czy architektoniczną. Tak też było w przypadku Islamu. Część tej religii i kultury odnosiło się do obyczajowości greckiej, rzymskiej czy wprost chrześcijańskiej (np. pałace czy ornamenty).

W sztuce Islamu widoczny był niegdyś przekaz za pośrednictwem obrazu, malowideł ściennych, choć generalnie słabo zachowany, ograniczający ten rodzaj wydzwiku do ilustracji książkowych. Unikatowe stały się jednak techniki dekoracyjne tj.: stolarskie, szklarskie, ceramiczne, mozaikowe, tekstylne czy metaloplastyczne⁷⁷.

Podczas pierwszego okresu sztuki islamu (661–750 r., okres umajjadzki) wznoszono pałace, meczety oraz zamki, oparte głównie na chrześcijańskich i per-

⁷⁰ Mezopotamia w języku greckim oznacza „kraj między rzekami”. Zob. B. Orłowski, *Najkrótsza historia wynalazków*, Warszawa 1993, s. 8.

⁷¹ J. Lech, *The Earliest Settlements in Western Asia from the ninth to the end of the fifth millennium B. C.*, James Mellaart, w: *The Cambridge Ancient History*. Cambridge 1967, w: „Światowit”: rocznik poświęcony archeologii przeddziewiętej i badaniom pierwotnej kultury polskiej i słowiańskiej, 1971, 32, s. 183–186.

⁷² Zob. B. W. Matysiak, *Imperium Asyryjskie w VII w. przed Chr.*, Studia Warmińskie XLIII (2006), Olsztyn, s. 2.

⁷³ Np. Relief z pałacu Sargona II w Dur-Szarrukin.

⁷⁴ Por. M. Kostrzewska, *Miasto europejskie na przestrzeni dziejów*, w: *Miasto, Metropolia, Region*, dz. cyt., s. 16–17.

⁷⁵ W. Sochacki, *Starożytność*, Warszawa 2016, s. 48.

⁷⁶ M. Kostrzewska, *Miasto europejskie na przestrzeni dziejów*, w: *Miasto, Metropolia, Region*, Gdańsk 2013, s. 16–17.

⁷⁷ O. Grabar, *Visual arts*, w: <https://www.britannica.com/topic/Islamic-arts/Visual-arts#ref316792> [18.11.2017].

skich wzorcach⁷⁸. Dobrze znane z tego okresu są pałace pustynne⁷⁹. Przykładem takiej zabudowy stał się Pałac Mszatta⁸⁰ (położony niedaleko Ammanu).

Obiekt jest cennym artefaktem kultury islamskiej należącym do Muzeum Pergamońskiego w Berlinie. Fasada⁸¹ podarowana została cesarzowi Kaiserowi Wilhelmowi II⁸² (w 1903 roku), przez Sułtana Ottomana Abdul Hamid II.

Pałac wraz z fasadą wybudowany został przypuszczalnie w 743–744 r. przez Kalifa Al-Walid’a II na jordańskiej pustyni. Niestety koleje losu nie pozwoliły na dokończenie tego obiektu pałacowego, jednak cieszy się on dużym zainteresowaniem ze strony naukowców (np. archeologów i znawców sztuki) i turystów.

Pałac położony w Jordanii odkryty został przez brytyjskiego badacza (archeologa) i podróżnika A. H. Layarda w 1840 roku⁸³. W swoich zapisach pozostawił opis zabudowania pałacowego, które obejmuje: hol wejściowy, meczet⁸⁴ (miejsce modlitewne, tak jak zwykło być w kulturze sumeryjskiej i greckiej), halę widowiskową i dzielnice mieszkalne⁸⁵. Usytuowany na planie kwadratu cechował się grubymi murami, jakie powstały w skutek bazowana na kulturze architektonicznej Rzymian⁸⁶.

Za wejściem do kompleksu pałacowego znajdował się niewielki dziedziniec z całym mnóstwem łukowatych wnęk, wyglądem przypominający Trybunał Honorowy w Ukhadir⁸⁷. Dziedziniec przeznaczony był na lokum mieszkalne składające się z kilku pomieszczeń dla ochrony pałacowej, dostojników królewskich oraz świąt królewskiej.

Architektura islamska na początku odznaczała się malowidłami czy mozaikami, wzorując się na wcześniejszych kulturach. Oprócz tego bazowała na panelach stiukowych. Motywy dekoracyjne składały się z trzech grup:

⁷⁸ *The date and meaning of Mshatta*, w: <https://archnet.org/system/publications/contents/4976/original/DPC1699.pdf?1384787319> [18.07.2017].

⁷⁹ Pałace te odbiegają swoim stylem architektonicznym oraz zabudową od tych dzisiejszych, ponieważ używano do ich dekoracji takich motywów jak wizerunki osób, zwierząt, które dzisiaj podlegają zakazom religijnym w Islamie. Dzisiaj ornamentyka Islamu oparta jest głównie na arabesce oraz figurach geometrycznych.

⁸⁰ Sama nazwa Mszatta znaczy tyle co „obóz zimowy”.

⁸¹ (łac. *façades* forma zewn., *oblicze*), frontowa elewacja budynku, zazwyczaj z głównym wejściem, wyróżniona kompozycją architektoniczną i bogatą ornamentyką.

⁸² *Fasada Pałacu Mszatta*, w: http://www.discoverislamicart.org/database_item.php?id=object;isl;de;mus01;1;en [17.11.2017].

⁸³ *Pałac Mszatta*, w: <http://www.muslimheritage.com/article/mshatta-palace-jordan-743-744-ce> [26.11.2017].

⁸⁴ Por. R. W. Hamilton., *The structural history of the Aqsa Mosque: a record of archaeological gleanings from the repairs of 1938–1942*, London, 1949.

⁸⁵ *Pałac Mszatta*, w: <https://archnet.org/sites/4135> [17.11.2017].

⁸⁶ Zob. *The date and meaning of Mshatta*, w: <https://archnet.org/system/publications/contents/4976/original/DPC1699.pdf?1384787319> [18.11.2017].

⁸⁷ Tamże.

- Podkreślające kształt i kontury architektury krajobrazowej. Bazują na wykorzystaniu elementów roślinnych, układanych w sposób pionowy i poziomy, z pojawiającą się niekiedy zabudową w kształcie kopuły (np. Kopuła na Skale w Jerozolimie).

- Wykorzystujące ikonografię (meczet w Kordobie, Medynie, Umajjadów w Damaszku). Używanie roślinnych motywów dekoracyjnych miało świadczyć o początku raju na ziemi, którego Muzułmanie mając doświadczyć po śmierci – Dżannah.

- Stiuki w postaci wielkich paneli, które pełniły funkcje ornamentacyjne. Dobrym przykładem są ogromne stiukowe palety na fasadzie pałacu Mszatta. Zapelnione tematyką roślinną, zwierzęcą oraz geometryczną.

Doskonale wypracowanym motywem stała się także arabeska⁸⁸, która jest najpopularniejszą formą przekazu w sztuce islamskiej. Arabeska symbolizuje władzę Boga (kreacyjną i niejako Boga stwórcy), która jest normą obrazu – hieroglifu, czyli Bożą podobizną. Opartą na motywach roślinnych i geometrycznych⁸⁹.

Fasadę pałacu stanowią bogato zdobione, wielopłaszczyznowe rzeźbione elementy (ciekawą rzeczą odkryto na wschodniej stronie pałacu, znaleziony został tam pewien zielony kamień, który rzekomo miały służyć, jako materiał dekoracyjny pałacu), z pośród których, pewne z nich zostały przekazane w darze cesarzowi Kaiserowi Wilhelmowi II jako prezent od sultana otomańskiego Abd al-Hamid (obecnie stanowią część wystawy poświęconej kulturze Islamu, w Pergamońskim Muzeum w Berlinie). Część zabudowania pałacowego wraz z fasadą pozostało na miejscu, pewne elementy znajdują się na wystawie zatytułowanej *Bizancjum and Islam: Age of Transition* (wystawione w The Met Museum)⁹⁰.

Wieloaspektowa fasada złożona jest z zygzaka (ułożona pomiędzy gzymsem a plintą), tworząc w ten sposób trójkątne kształty⁹¹, z których każdy z nich, rozchodzi się przybierając kształt rozety, otoczony przez rzeźbione powierzchnie splatających się ze sobą winorośli, zwierząt w tym lwów, bawołów i papug. Trójkątne kształty liczą sobie po 3 metry wysokości i 2,5 metra szerokości. Zygzak identyfikuje dwa pasy trójkątnych pól. W dolnych trójkątach zlokalizowane zostały sześciolistne maswerki, a w górnych oktagonalne rozety⁹². Jedyne dolne trójkąty są pokryte reliefami, prac przy górnych trójkątach nigdy nie ukończono.

Uważa się, że aby stworzyć takie dzieło sztuki, potrzebowano wielu tysięcy pracowników, dlatego sugerowano, że niektórzy rzemieślnicy przybyli do

⁸⁸ E. Machut-Mendecka, *Archetypy islamu*, Warszawa, 2003, s. 162.

⁸⁹ Arabeska w: *Wielki słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa, 2003, s. 89.

⁹⁰ B. Williams, *Qasr al-Mshatta* w: <http://www.metmuseum.org/search-results#!/search?q=ms-hatta> [18.11.2017].

⁹¹ Por. O. Grabar, *Islamic arts* w: <https://www.britannica.com/topic/Islamic-arts/Visual-arts#ref316792> [18.11.2017].

⁹² *Fasada pałacu Mszatta* w: https://pl.wikipedia.org/wiki/Fasada_pa%C5%82acu_Mszatta [19.11.2017].

Jordanii, z Iranu i Egiptu. Twierdzenie to mogłoby znaleźć swoje poparcie ze względu na widoczne „wpływy perskie, sasanowskie i koptyjskie, mitologicznych zwierząt i ikonografii koptyjskiej, inspirowanej winoroślą i dekoracją”⁹³. Materiałem użytym do prac był wapień rzeźbiony. Wielu badaczy doszukało się w fasadzie griffinów, pawów, lwów, bażantów, ukrywających się w cieniu starannie wykończonych liści winogron. Niektórzy uczeni podkreślają widoczne na fasadzie postacie ludzkie, wizerunki psów-ptaków, lwa-człowieka, które wyrażają symboliczne znaczenie mocy i mądrości⁹⁴.

* * *

Powyższy artykuł prezentuje zależność języka filmów od artefaktów. Język filmu poprzez obrazy, dźwięki, światło, dekoracje czy rekwizyty przekazuje odpowiedni komunikat widzom, dotyczący m.in. epoki historycznej, w której toczy się akcja.

Artefaktami mogą być budowle pałacowe, budowle administracyjne, świątynie, tablice, narzędzia, czy chociażby przedmioty codziennego użytku. Na Cyprze odkryto liczne artefakty i pomniki kultury greckiej, rzymskiej czy chrześcijańskiej. W Jordanii natomiast grupa archeologów odnalazła pałac z VIII wieku z fasadą prezentującą tamtejszą religię i kulturę.

Przedstawione artefakty wpisują się wyraźnie w kontekst języka filmowego. Aby produkcja filmowa była bardziej czytelna i wiarygodnie określała środowisko, sytuację przestrzenną i czasową, a przez to lepiej, bo bardziej autentycznie niż fikcyjnie prezentowała plan filmowy, niemal konieczne wydaje się wykorzystywanie autentycznych dekoracji jako istotnych elementów scenografii.

Wyliczone powyżej przykłady mocno akcentują te produkcje filmowe, w których użyto dekoracji bazujących na czasach greckich, rzymskich, kulturze chrześcijańskiej oraz islamskiej. Widz oglądający takie produkcje będzie mógł łatwiej zrozumieć docierający do niego przekaz nie tylko werbalny, ale przede wszystkim wizualny.

Bibliografia

- Afrodyta* w: *Słownik Kultury Antycznej*, red. R. Kulesza, Warszawa 2012.
Arabeska w: *Wielki słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa, 2003
Bekker-Nielsen T., *The Roads of Ancient Cyprus*, Copenhagen, 2004.
Burdajewicz M., *Śladami św. Pawła w Nea Paphos*, „Tygodnik Polski” 4 (1985) 26, s. 7.

⁹³ *Fasada Mszatta* w: <https://archnet.org/sites/4135> [17.11.2017].

⁹⁴ *Pałac Mszatta* w: <http://www.muslimheritage.com/article/mshatta-palace-jordan-743-744-ce> [19.11.2017].

Chrostowski W., *Do Seleucji i na Cypr* (Dz 13,4), „Idziemy” 18 (139) 2008, s. 36.

Chrostowski W., *Kraj Kittim, Biblia o Cyprze*, „Miejsca Święte” 1 (73) 2003, s. 8–9.

Daszewski A. W., *Nea Pafos 1965–1995*, w: *Cypr w badaniach polskich, Materiały z Sesji Naukowej zorganizowanej przez Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW im. Prof. K. Michałowskiego Warszawa, 24–25 luty 1995*, Warszawa 1998.

Dillon R. J., *Święty Paweł*, w: *Katolicki Komentarz Biblijny*, Warszawa 2010.

Engel W. H., *Kypros. Eine Monographie*, Berlin, 1841.

Gądecki S., *Archeologia Biblijna*, Gniezno 1994.

Hajnicz A., *Wyspa Afrodyty*, Warszawa 1960.

Hamilton W. R., *The structural history of the Aqsa Mosque: a record of archaeological gleanings from the repairs of 1938–1942*, London, 1949.

Kapera J. K., *Cypr w okresie rzymskim (30 p.n.e.–330 n.e.)*, w: *Cypr dzieje, literatura, kultura*, Warszawa 2014, s. 214.

Kapera J. Z., *[Quintus] Sergius Paulus prokonsul Cypru* (Dz 13, 7), w: *Jak Śmierć potężna jest miłość. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Juliana Warzechy SAC (1994–2009)*, Warszawa–Ząbki 2009, s. 169.

Kapera J. Z., *Zabytki cypryjskie w muzeach polskich*, „Filomata” 191, wrzesień 1965, s. 54.

Kostrzewska M., *Miasto europejskie na przestrzeni dziejów*, w: *Miasto, Metropolia, Region*, Gdańsk 2013, s. 16–17.

Krajewski K., *Mała encyklopedia architektury i wnętrz*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1974.

Lech J., *The Earliest Settlements in Western Asia from the ninth to the end of the fifth millenium B. C.*, James Mellaart, w: *The Cambridge Ancient History*. Cambridge 1967: [recenzja], w: „Światowit”: *rocznik poświęcony archeologii przeddziewowej i badaniom pierwotnej kultury polskiej i słowiańskiej*, 1971, 32, s. 183–186.

Labourdette P. J., Auzias D., *Mitologia w: Grecja kontynentalna. Pomysły na udane podróże*, Petit Futue, 2007.

Łęcicki G., *Ewolucja obrazów totalitaryzmów XX wieku na przykładzie filmów fabularnych oraz seriali telewizyjnych*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 2017 nr 1, s. 75–77.

Łuczynski R., *Zamki, dwory i pałace w Sudetach*, Legnica 2008.

Machut-Mendecka E., *Archetypy islamu*, Warszawa, 2003.

Matysiak W. B., *Imperium Asyryjskie w VII w. przed Chr.*, Studia Warmińskie XLIII (2006), Olsztyn, s. 2.

Mazar A., *Archeology of the land of the Bible 10,000–586 B.C*, New Haven, London, 1992.

Medeksza S., *Willa Tezeusza w Nea Pafos, na Cyprze: powstanie i fazy rozwoju w: Cypr w badaniach polskich, Materiały z Sesji Naukowej zorganizowanej przez Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW im. Prof. K. Michałowskiego Warszawa, 24–25 luty 1995*, Warszawa 1998, s. 9–32.

Młynarczyk J., *Sztuka Cypru*, Warszawa 1983.

Młynarczyk J., *The Paphian Sanctuary od Apollo Hylates, Report of the Department of Antiquities Cyprus, 1980*, Nicosia–Cyprus 1980.

Nowicki E., *Rozwój Chrześcijaństwa w: Chrześcijaństwo w świetle prawdy*, Lowell, Massachusetts, 1959, s. 4.

Orłowski B., *Najkrótsza historia wynalazków*, Warszawa 1993.

Płażewski J., *Język filmu*, Warszawa 2008.

Pukacz Prodromou E., *Krzyż nad Lewantem*, „Miejsca Święte”, 1 (73) 2003, s. 21.

Roth L., Bustanay O., *Cyprus*, w: *Encyclopedia Judaica*, Detroit 2007

Serwint N., *Book Review: Cyprus' Jewel by the Sea in: Island Jewels, Understanding Ancient Cyprus and Crete*, Biblical Archeology Society 2008.

Shanks H., *Cypriot Land Mines*, in: *Island Jewels, Understanding Ancient Cyprus and Crete*, Biblical Archeology Society 2008.

Sochacki W., *Starożytność*, Warszawa 2016.

Szałęncowa A., *Cypr praktyczny przewodnik*, Bielsko-Biała, 2009.

Unger M. F., *Archaeology And Paul's Tour Of Cyprus*, „Bibliotheca Sacra” 117 (467), July 1960, s. 232.

Wojnicka J., Katafiasz O., *Słownik wiedzy o filmie*, Warszawa–Bielsko-Biała 2009, s. 421

Wright H. R. G., *Ancient Building in Cyprus*, Brill Academic Pub, 1992.

Żuławik M., *Perła Morza Śródziemnomorskiego*, w: „Miejsca Święte” 1 (73) 2003, s. 10.

Netografia

Grabar O., *Visual arts*, w: <https://www.britannica.com/topic/Islamic-arts/Visual-arts#ref316792> [18.11.2017].

Grabar O., *Islamic arts*, w: <https://www.britannica.com/topic/Islamic-arts/Visual-arts#ref316792> [18.11.2017].

Jasiński J., *Termy*, w: www.imperiumromanum.edu.pl/termy.html [11.10.2017].

Knight K., *Salamina*, w: <http://www.newadvent.org/cathen/13393a.htm> [07.10.2017].

Williams B., *Qasr al-Mshatta*, w: <http://www.metmuseum.org/search-results#!/search?q=mshatta> [18.11.2017].

Kościół św. Kyriaki, w: http://www.impaphou.org/agia_kyriaki_kato_pafos.aspx [13.11.2017].

Sumerowie, w: <https://pl.scribd.com/doc/156853817/Sumer-Sumerowie-i-mitologia-sumeryjska-pdf> [19.11.2017].

The date and meaning of Mshatta, w: <https://archnet.org/system/publications/contents/4976/original/DPC1699.pdf?1384787319> [18.11.2017].

Fasada Palacu Mszatta, w: http://www.discoverislamicart.org/database_item.php?id=object;isl;de;mus01;1;en, [17.11.2017].

Pałac Mszatta, w: <http://www.muslimheritage.com/article/mshatta-palace-jordan-743-744-ce> [26.11.2017].

Pałac Mszatta, w: <https://archnet.org/sites/4135> [17.11.2017].

Pałac Mszatta, w: <http://www.muslimheritage.com/article/mshatta-palace-jordan-743-744-ce> [19.11.2017].

Słowa kluczowe

język filmu, artefakty, dekoracje, rekwizyty, filmy.

Keywords

language of movies, artefacts, properties, decorations, movies.

Summary

Cinema began to use its own language in order to separate itself from other fields of art, sometimes understood in a very general way.

The language of movies is the expression of those means, of expression that are characteristic of cinematographic art. Among them is assembly, lighting, the way of filming, colors, costumes, as well as decorations

The language of the film uses both decorations and props, responsible for introducing the viewer to the world of film, organizing the film space to match the content of the film and are responsible for building emotions and mood. It also allows you to locate shares in the time it applies to.

That's why decoration and props can be based / use artifacts and archaeological buildings. An example of this is the monuments of ancient culture found (by archaeologists) in Cyprus and in Jordan. These monuments include culture and religion: Greek, Roman and first-century Christianity on the island. Like, also those from the Islamic culture, found in Jordan.

Decorations or props affect the construction of the set design.

Filling the relationship between the scene and the viewer based on non-verbal means, they define the environment, build the mood, and symbolize certain situations, in this case, historical situations. In addition, they are an element of the action; characterize the hero along with the mood, moving it to the viewer.